

Ireneusz Sławomir LEDWOŃ OFM (red.), *Kościół Azji a religie*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2018, ss. 560

Redaktor dzieła *Kościół Azji a religie* – I. S. Ledwoń OFM – w pierwszym akapicie tekstu zatytułowanego *Ku kontekstualnej teologii religii Azji*. *Wprowadzenie* pisze: „Kontynent azjatycki obejmuje ok. 30% powierzchni wszystkich lądów ziemi. Zamieszkuje go prawie 4,5 mld ludzi (co stanowi 60% ludności świata), będących przedstawicielami wszystkich ras ludzkich: żółtej, białej i czarnej. Równocześnie Azja jest nie tylko miejscem istnienia niemal wszystkich religii świata, ale przede wszystkim kolebką największych religii uniwersalnych (buddyzmu, chrześcijaństwa oraz islamu) i etnicznych (m.in. hinduizmu, szamanizmu, sintoizmu, judaizmu, zaratusztrianizmu, taoizmu, konfucjanizmu, sikhizmu, dżinizmu, licznych religii plemiennych). Pośród tych religii dominują hinduizm i islam, chociaż wzrasta rola chrześcijaństwa, obejmującego jak dotąd zaledwie ok. 3% populacji. Temu zróżnicowaniu etnicznemu, religijnemu, filozoficznemu, a w konsekwencji także kulturowemu, towarzyszą ogromne kontrasty ekonomiczne, społeczne, moralne i polityczne. Całe to uniwersum nierozdzielnie wiąże się jednak w duszy Azjaty z religią, przenikającą wszystkie sfery życia prywatnego i publicznego (poza krajami zdominowanymi przez komunistyczne systemy totalitarne)” (s. 7).

Na progu XXI w. po Chrystusie Kościół katolicki w niewielkim jedynie stopniu – w sensie statystycznym – zaznacza swoją obecność w Azji. Z tej właśnie m.in. racji misje i dialog międzyreligijny stanowią istotne zadanie Kościoła na kontynencie, który nazywany jest „kolebką religii świata”. Dziś Azja jest już nie tylko w Azji. Licząca setki tysięcy diaspora azjatycka jest obecna we wszystkich państwach świata Zachodu, zarówno w Europie, jak i w Ameryce. Kiedyś, a od drugiej połowy XIX w. bardzo intensywnie, „Europa szukała Azji” (pamiętam z lat młodości lekturę „pasjonującego” dzieła Felixa Alfreda Plattnera pt. *Gdy Europa szukała Azji*, opublikowanego przez Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1975), dziś kontynent azjatycki (w pewnym sensie) przesunął się na Zachód, poza swoje geograficzne granice. Stanowi to wielki wielkie cywilizacyjne wyzwanie, zarówno dla państw i ich rządów, jak i dla Kościoła katolickiego i jego duchowych autorytetów, oraz w ogóle dla innych Kościołów i wspólnot eklezjalnych.

Jan Paweł II w posynodalnej adhortacji *Ecclesia in Asia* ogłoszonej 6 listopada 1999 r. w New Delhi, zaznaczył: „Ponieważ Jezus urodził się,

żył, umarł i zmartwychwstał w Ziemi Świętej, ta część Azji Zachodniej stała się ziemią obietnicy i nadziei dla całej ludzkości. Jezus znał i kochał tę ziemię. Historię, cierpienia i nadzieje jej ludzkości przyjął jako swoje” (nr 1). Stwierdzenie, że Jezus Chrystus jako człowiek był Azjatą, na pewno może budzić u niektórych chrześcijan zdziwienie czy zakłopotanie. Jest ono jednakże prostą konsekwencją papieskiej konstatacji na temat azjatyckiej tożsamości Jezusa. Kościół, którego Jezus jest założycielem, powstał, a następnie rozwijał się, doświadczał prześladowań, przeżywał swoje radosne i dramatyczne chwile w Azji Mniejszej. Stąd – z Izraela, będącego integralną częścią Azji – dotarł już w I w. po Chr. do Indii, gdzie chrześcijanie św. Tomasza są uważani za spadkobierców duchowych tego apostoła. Przez Hindusów otaczani są oni po dzień dzisiejszy respektem, bowiem wpisali się bardzo mocno w porządek kastowy ich kraju. Pierwszym państwem w dziejach świata, które już w 301 r. przyjęło chrześcijaństwo, była Armenia. W V, bądź wg innych źródeł w VII w., Ewangelia Jezusa Chrystusa dotarła do Chin. W XIII w. Dobrą Nowinę poznali nieliczni Mongołowie i Turcy.

Chrześcijaństwo prowadzące działalność misyjną w Azji traktowane było jednakże jako religia obca, reprezentująca interesy wielkich ówczesnych mocarstw kolonialnych. Z tej właśnie racji politycznej, ale też i z innych względów (przybyło ono do Azji z Zachodu, uważanego przez Azjatów za kierunek zły, w odróżnieniu od Wschodu – kierunku świata dobrego) chrześcijaństwo w Azji nie przyjęło się. Obecność od wieków chrześcijan na tymże kontynencie ma charakter przysłowiowej biblijnej „Reszty”. Pluralizm religijny Azji stanowi naturalny kontekst dialogu międzyreligijnego, w który Kościół katolicki zaangażowany jest od II Soboru Watykańskiego. Wcześniejsza – przez wieki – obecność katolickich misjonarzy oraz w ogóle katolików stanowiła jednakże w pewnym sensie formę „predialogu”. Nie zawsze była to konfrontacja, mimo zdecydowanie negatywnego nastawienia rodzimych narodów i ludów do chrystianizmu. Na pewno w niektórych kręgach społeczności Azji prowadzony był dialog życia, który wymagał od jednej i drugiej strony niemal heroizmu.

Książka *Kościół Azji a religie* wpisuje się bardzo wyraźnie w dzieła z zakresu dialogu interreligijnego. Jest ona piątym już z kolei tomem serii „Biblioteka Teologii Religii”, prowadzonej przez I.S. Ledwonina OFM. Według intencji redaktora, to wydawnictwo ciągle pomyślane zostało „jako baza źródłowa dla teologii religii”, nauki sytuującej się na styku teologii oraz religioznawstwa, a zajmującej się przede wszystkim wartością zbawczą innych religii w świetle własnego objawienia. Wcześniej ukazały się

następujące tomy: I.S. Ledwoń (red.), *Stary Testament a religie* (Lublin 2009); I.S. Ledwoń (red.), *Nowy Testament a religie* (Lublin 2011); I.S. Ledwoń M. Szram (red.), *Wczesne chrześcijaństwo a religie* (Lublin 2012); I.S. Ledwoń, P. Królikowski (red.), *Nauczycielski Urząd Kościoła a religie* (Lublin 2015). Wszystkie prace opublikowane zostały przez Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Dzieło ma charakter *vademecum*. Zawiera dokumenty Federacji Konferencji Episkopatów Azji (Federation of Asian Bishops' Conferences – FABC), która zrzesza biskupów Azji oraz jej agend (redaktor dzieła nazwę angielską tegoż gremium tłumaczy, chyba nie do końca słusznie – Konfederacja Konferencji Biskupów Azji – s. 16.). W suplementcie książki znalazły się natomiast teksty: dokumentu Międzynarodowej Konferencji Teologicznej o Ewangelizacji i Dialogu w Indiach w Nagpur (1971) oraz adhortacji Jana Pawła II *Ecclesia in Asia*. Wymienione w książce dokumenty FABC oraz dwa wskazane teksty są komplementarne. Książka nie dotyczy – jak zaznacza I.S. Ledwoń OFM – azjatyckiej części Rosji (przyt. nr 1, s. 7). Niekoniecznie musi to być słuszna uwaga, bowiem niektóre Konstancje FABC można odnieść do sytuacji religijnej w azjatyckiej Rosji. Będą to jednakże odniesienia nie mające waloru prawnokanonicznego.

Dokumenty FABC przygotowywane były, a następnie ogłoszone, w ramach The Bishops' Institute for Interreligious Affairs (BIRA), które to gremium odbywało systematyczne obrady „w różnych stronach” kontynentu azjatyckiego. W rekomendowanej książce dokumenty te zamieszczone zostały w porządku chronologicznym. W prezentacji każdego tekstu zachowano oryginalną wewnętrzną numerację dokumentów.

Strukturę publikacji otwiera wspomniany wyżej tekst: Ireneusz S. Ledwoń OFM, *Ku kontekstualnej teologii religii Azji. Wprowadzenie* (s. 7-17). Po nim następują dokumenty: *Ewangelizacja we współczesnej Azji* (s. 19-21); *Kościół w służbie Królestwa Bożego* (s. 23-32); *Modlitwa chrześcijańska i dialog międzyreligijny: wzbogacenie modlitwy chrześcijańskiej* (s. 33-53); *Modlitwa – życie Kościoła azjatyckiego. Oświadczenie i zalecenia. II Zgromadzenia Plenarnego FABC* (s. 55-58); *BIRA I. Oświadczenia wydane przez Zgromadzenie* (s. 59-63); *BIRA II. Oświadczenie Zgromadzenia* (s. 65-70); *Międzynarodowy Kongres Misyjny* (s. 71-75); *BIRA III. Oświadczenie Zgromadzenia* (s. 77-83); *Konsultacje na temat obecności chrześcijan wśród muzułmanów w Azji* (s. 85-97); *Chrześcijańska obecność wśród muzułmanów w Azji* (s. 99-104); *BIRA IV/3. Oświadczenie Zgromadzenia* (s. 105-111); *Zasady dialogu międzyreligijnego. Esej teologiczno-pastoralny* (s. 113-134);

BIRA IV/7. Oświadczenie Zgromadzenia (s. 135-141); Wskazówki dla dialogu międzyreligijnego (s. 143-213); BIRA IV/12. Oświadczenie zgromadzenia końcowego (s. 215-217); Wnioski z konsultacji teologicznej (s. 219-222); BIRA V/1. Wspólna praca w harmonii w świecie Bożym. Dialog chrześcijańsko-muzułmański (s. 223-228); BIRA V/2. Wezwanie do harmonii. Buddyści i chrześcijanie w dialogu (s. 229-234); Harmonia między wierzącymi żywych religii. Chrześcijanie i muzułmanie w Azji Południowo-Wschodniej (s. 235-239); BIRA V/3. Pracując na rzecz harmonii we współczesnym świecie. Dialog hindusko-chrześcijański (s. 241-247); BIRA V/4. Wkład taoizmu i konfucjanizmu w harmonię w Azji Wschodniej. Chrześcijanie w dialogu z myślą konfucjańską i duchowością taoizmu (s. 249-255); BIRA V/5. Poświęcenie na rzecz dialogu międzyreligijnego (ocena spotkań BIRA V) (s. 257-261); Działanie Ducha w dzisiejszej Azji (s. 263-337); Metodologia: chrześcijańska teologia azjatycka (s. 339-458); Suppl. 1. Deklaracja Międzynarodowej Konferencji Teologicznej o Ewangelizacji i Dialogu w Indiach (s. 459-474); Suppl. 2. Ecclesia in Asia – Posynodalna Adhortacja Apostolska Ojca świętego Jana Pawła II o Jezusie Chrystusie Zbawicielu oraz Jego misji miłości i służby w Azji (s. 475-560).

Lektura dokumentów pozwala zauważyć punkt wyjścia każdego dialogu, w tym interreligijnego, którym jest modlitwa. Bez zaufania Bogu jakikolwiek dialog nie jest możliwy. Tylko osoby głęboko przeżywające tajemnicę Boga obecnego w ich sercach i sumieniach (a więc modlące się) mogą wychodzić na spotkanie ludzi o innej niż chrześcijańska tożsamości religijnej. Duchowy wymiar życia ludzkiego, tak bardzo przeżywany przez Azjatów, to prawda stanowiąca motyw zaangażowania w rozmowę między poszczególnymi osobami, ale też i społecznościami bądź wspólnotami. Szanując wzajemnie tę prawdę o ludzkim istnieniu i jego duchowym wymiarze, nigdy nie będzie się dialogiem manipulowało, czy też nawet „kupczyło”.

Dialog prowadzi do harmonii międzyludzkiej, co jest warunkiem rozwoju w ogóle. Wchodzenie w relacje z drugim człowiekiem wiąże się z poświęceniem, czyli gotowością przyjęcia cierpienia. W kontekście azjatyckim na pewno można zrozumieć słowa wypowiedziane przez Jana Pawła II w czasie Międzynarodowego Kongresu Teologów z Dziedziny Pneumatologii, który odbywał się w dniach 22-26 marca 1982 r. w Rzymie: że „Duch Święty jest tajemniczo obecny w religiach i kulturach niechrześcijańskich”. Dialog jest powinnością chrześcijańskich misjonarzy, a są nimi również ci Azjaci, którzy wybrali chrześcijańską drogę życia. Szczególna odpowiedzialność za dialog spoczywa na biskupach Azji, którzy są pasterzami

nie tylko chrześcijan, ale też wszystkich swoich pobratymców, którzy nie znają Jezusa Chrystusa. Ważnymi adresatami dialogu w Azji są ubodzy. Wprawdzie na kontynencie tym spotyka się państwa bogate, jak np. Japonia, to jednakże wielkie przestrzenie azjatyckich terytoriów znaczone są ubóstwem, a nawet nędzą o utrwalonych strukturach.

Angażując się w dialog z ubogimi, misjonarz chrześcijański nie może jawić się wśród nich jako bogacz, któremu niczego nie brakuje. Dialog ten będzie owocny, jeśli misjonarz będzie ubogi, biedny zgodnie z duchem Jezusowego Kazania na Górze. Ubogi ewangelizator jest świadkiem ubożego Kościoła. Kościół, który nie będzie wybierał ubóstwa, który codziennie nie będzie stawał się Kościołem ubogim, nigdy nie stanie się wiarygodnym świadkiem i heroldem Ewangelii. Nigdy nie będzie godnym zaufania uczestnikiem dialogu. Kościół misyjny w Azji i azjatycki Kościół partykularny ma być Kościołem ubogim i jako taki ma jednocześnie być wzorcem dla Kościoła bogatego w wielu państwach kultury Zachodu. Kościół w Europie i w Ameryce Północnej pogrążył się w kryzysie, w tym w kryzysie moralnym również z uwagi na bogactwo i zbytek praktykowany przez swoich członków. Chrześcijanie azjatyccy, opowiadając się za opcją preferencyjną na rzecz ubogich, jednocześnie dokonują promocji ludzkiej zgodnie z wytycznymi dekretu soborowego *Ad gentes* oraz późniejszego nauczania papieży: Pawła VI oraz Jana Pawła II. To ważna uwaga. Bogacze nie potrafią prowadzić dialogu, bowiem dla nich liczy się wyłącznie bilans ekonomiczny, a nie człowiek.

Kościół katolicki, chcąc wypełnić w Azji misję zleconą przez Jezusa Chrystusa, winien zarówno prowadzić dialog międzyreligijny, jak również dzieło głoszenia Odkupiciela człowieka i jego kultury. Ma przepowiadać dokonane przez Syna Bożego na krzyżu dzieło zbawienia wszystkich ludzi. Jeżeli Kościół ograniczyłby misję proklamacji zbawczego imienia Jezusa Chrystusa do misji *ad gentes*, odrzucając jednocześnie dialog międzyreligijny, zatraciłby charyzmat katolicyzmu. Odwrócenie się od dialogu, zapoznanie dialogu oznaczałoby przyjęcie stanowiska integrystycznego, a nawet w pewnym sensie fundamentalistycznego. Odrzucenie natomiast proklamacji, opowiedzenie się jedynie za dialogiem ineterreligijnym, stanowiłoby spłaszczenie Kościoła, sprowadzenie jego misji tylko do wymiaru horyzontalnego.

Powyższe konstatacje potwierdzają zamieszczone w dziele *Kościół Azji a religie* dokumenty. Lektura książki może być pasjonująca. Nie została ona bowiem napisana przypadkowo. Jest to praca, która powstała jako owoc

obrad pasterzy Kościoła w Azji, którzy na pewno doskonale znają swoje „owce” oraz orientują się w wielości problemów Kościołów partykularnych, którym służą. Uczciwość nakazuje, by nie tylko wychwalać dane dzieło, ale wskazać też na pewne w nim uchybienia czy braki. W pracy *Kościół Azji a religie* zabrakło indeksu tematycznego, który byłby niezmiernie pomocny do prowadzenia dalszych eksploracji naukowych, badań teologicznych oraz refleksji. Hipotetyczny indeks o charakterze analitycznym, z uwagi na złożoność tematu, którego by dotyczył, na pewno liczyć mógłby wiele stron. Przydatna byłaby nadto bibliografia, zbierająca nie tylko informacje podane w przypisach na początku każdego dokumentu, wskazujące na jego źródło, ale ukazująca stan badań oraz recepcji nauczania FABC, a także wykaz skrótów. Książka nabrałaby wówczas większego waloru jako źródło informacji naukowej.

Eugeniusz Sakowicz, Warszawa

Grzegorz M. BARTOSIK OFMConv, Marian KOWALCZYK SAC (red.), *Fatima w Bożym planie zbawienia. Międzynarodowy Kongres Mariologiczno-Maryjny. Spotkanie Kustoszów Sanktuariów Polskich Zakopane – Krzeptówki, 13-17 września 2017*, Polskie Towarzystwo Mariologiczne, Częstochowa–Zakopane 2018, ss. 320 + dwie wkładki zdjęć.

„W roku 2017 – piszą we *Wprowadzeniu* redaktorzy: Grzegorz M. Bartosik OFMConv i Marian Kowalczyk SAC – obchodziliśmy setną rocznicę objawień fatimskich. W całym Kościele jubileusz ten wiązał się z wieloma wydarzeniami, w których nie tylko dziękowaliśmy Panu Bogu i Matce Bożej za dar objawień i ich owoce, ale także zadawaliśmy sobie pytanie, jakie miejsce objawienia fatimskie powinny odgrywać w życiu współczesnego Kościoła i poszczególnych chrześcijan” (s. 9). Jubileusz fatimski celebrowany był w Polsce przez cały rok 2017. Zorganizowano wiele naukowych konferencji, a także opublikowano liczne materiały związane z świętowaniem stulecia objawień Matki Bożej w Fatmie. Zostały ogłoszone drukiem zarówno w periodykach, jak i w pozycjach książkowych. Miejscem centralnych jubileuszowych uroczystości była „Polska Fatima”, tj. Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej w Zakopanem na Krzeptówkach, gdzie odbył się Międzynarodowy Kongres Mariologiczno-Maryjny, zatytułowany